

Volodymyr Jermolenko (foto: Lviv Media Forum)

DE DUALE IDENTITEIT VAN OEKRAÏNE

# 'WE WILLEN DE VICIEUZE CIRKEL VAN CONSTANTE OORLOG DOORBREKEN'

De Oekraïense filosoof, analist en journalist Volodymyr Jermolenko stelde de bundel *Oekraïne: Geschiedenissen en verhalen* samen waarvan de Nederlandse editie onlangs verscheen. M&P belde met de in Oekraïne woonachtige denker en sprak met hem over de oorlog, identiteiten en onderwijs.

IVO PERTIJS



**W**oorden helpen niet als je over de oorlog wilt praten. Maar tegelijkertijd zijn woorden een noodzaak. Ze zijn een belediging en ze zijn een plicht', schrijft u in de inleiding. Wat bedoelt u hier precies mee?

'Iedere keer als je een verhaal over een gedood kind vertelt of over iemand die vermoord is, zijn er eigenlijk geen woorden voor de beschrijving van de daadwerkelijke pijn. Je krijgt het gevoel dat je binnendringt in het leven van mensen. Geen enkel woord kan deze pijn uitdrukken. Tegelijkertijd is het een plicht om erover te praten. Als al deze gebeurtenissen niet uitgedrukt worden, er geen woorden voor zijn en we de verhalen niet vertellen, dan keert het kwaad terug zoals het zo vaak deed in onze geschiedenis. Daarom heb ik het over deze contradictie waarmee we moeten leven.'

**In uw bijdrage over archetypen schrijft u dat de sedentaire en nomadische duale identiteit een van de sleutels is om de Oekraïense cultuur en geschiedenis te begrijpen. Kunt u dat toelichten?**

'Oekraïne zit op het grensgebied van nomadische en sedentaire culturen. Een van de symbolen van Oekraïne is de kozak: een vrije strijder, maar op hetzelfde moment een boer. Het is iemand die om zijn plaats geeft en die koestert, maar hij is ook in staat om een vrije strijder op de steppe te zijn, die reist

en van locatie verandert. Die plekken koestert hij soms wat minder. Zo komen deze elementen van de Oekraïense cultuur bij elkaar. Ik noem dit het woud en de steppe. Het woud staat voor het idee van diepe wortels en tradities van het land. De steppe staat voor het idee van de oneindige horizon en de mogelijkheid om te reizen. Op een zekere manier definieert dit de Oekraïense identiteit. We zien het ook in deze oorlog: mensen koesteren hun land. Ze willen niet vertrekken, zelfs niet onder zware omstandigheden. Tegelijkertijd veranderen veel mensen van plaats en gaan naar het front, waar ze de oude rol van vrije strijder op zich nemen, van de kozak. Ik denk dat dit het Oekraïense verzet kan verklaren.

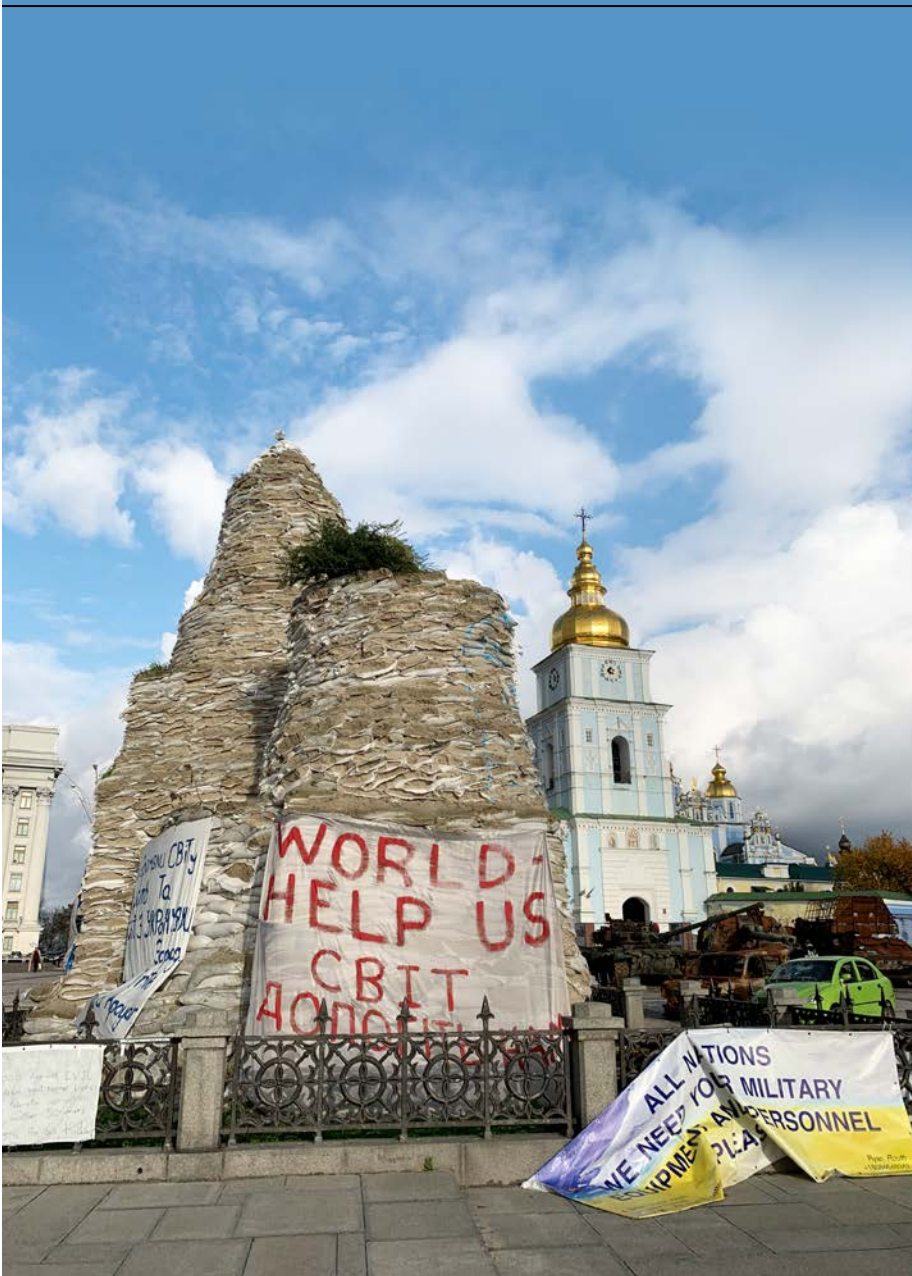
Het is uitermate interessant hoe de combinatie van sedentaire en nomadische identiteit in deze oorlog tot uitdrukking komt. Ik denk dat de sedentaire identiteit in de Russische cultuur minder aanwezig

is; Russen zitten meer in het nomadische idee. Dat is hun probleem. Het is de manier waarop ze hun rijk construeerden: een rijk dat altijd uitbreidde. Ze verloren het vermogen om plaatsen te koesteren. Een van de worstelingen die we nu met Rusland op cultureel gebied hebben, is dat we af willen van deze uitbreiding van dat rijk, ook op cultureel gebied. Al die monumenten van Russische generaals, politici en schrijvers in Oekraïense steden waar ze niets mee te maken hebben, zijn uitingen van het nomadische idee.'

**In dezelfde bijdrage schrijft u: 'Oekraïne is als land ontstaan op gebieden die zowel een aards paradijs als een hel op aarde konden worden.' Is dat een breed gedeelde gedachte tijdens deze oorlog?**

'Oekraïne is zeker een van die plaatsen die een paradijs zouden kunnen zijn. Het land heeft een opmerkenwaardige cultuur en verschillende klimaatzones. We hebben bergen, bossen, steppe, zon, wind, rivieren, zee, een plattelandscultuur en een stedelijke, et cetera. Als je kijkt naar hoe schrijvers het Oekraïense land aan het begin van de negentiende eeuw zagen, dan beschreven ze haast de 'bloedlanden' waar Timothy Snyder het later over had (Snyder schreef een boek met die titel over de geschiedenis van Midden-Europa tussen 1933 en 1945, red.). Adam Mickiewicz (1798-1855) schreef over Oekraïne als het constante strijdtoneel tussen Europa en Azië. Aan de ene kant beschikken we over zwarte aarde waarop alles zo goed groeit. Dit is een waar landbouwparadijs. Maar tege-





Kyiv, oktober 2022 (foto: Ivo Pertijs)

lijkertijd is het een gebied waar culturen en beschavingen botsen. Het is geografisch volledig onbeschermd, en door de eeuwen heen was voor alle nomadische stammen de steppe de route naar Europa. De huidige oorlog is een voortzetting hiervan in de 21<sup>ste</sup> eeuw. Jullie belangrijkste strijd was die tegen het water, maar de onze is een constant gevecht op een corridor die nomadische culturen gebruikten om het Westen te bereiken. Dat is ons lot. We willen deze vicieuze cirkel van constante oorlog nu doorbreken.'

*Midden in het gesprek valt de verbinding door een stroomstoring in Oekraïne uit. Via ingesproken berichten op WhatsApp zetten we het interview in de loop van de dag voort.*

**Na de bevrijding van Cherson zongen inwoners het volksliedje *Oh, in de weide een rode sneeuwbalstruik*. Ik hoorde het ook tijdens mijn recente bezoek aan Kyiv. Waarom heeft dit lied nu zo'n krachtige betekenis voor Oekraïners?**

'Daar zijn verschillende redenen voor. De eerste is dat het een van de populairste Oekraïense volksliedjes is. Ik herinner me dit lied uit mijn kindertijd. De tekst is erg sterk. De sneeuwbalstruik hangt gebogen en ons Oekraïne is verdrietig, maar we zullen de struik weer omhoogtillen, waardoor de vreugde in Oekraïne terugkeert. Het zegt dat het onze collectieve verantwoordelijkheid is om Oekraïne – opnieuw – te regenereren, en dat is een wezenlijk onderdeel van het Oekraïense nationale sentiment. Het is een van leidmotieven van de Oekraïense

geschiedenis, die ik een historie van regeneraties zou willen noemen, een polygenetische geschiedenis.

Met polygenetisch bedoel ik een metafoor uit de negentiende eeuw die inhoudt dat het er in de geschiedenis volledig om gaat om via lijden tot regeneratie te komen, en zo tot een hoge ontwikkeling. Ontwikkeling verloopt niet lineair, die gaat gepaard met lijden, misschien zelfs met wonden en de dood, maar als je omlaaggaat, klim je ook weer op. In de Oekraïense geschiedenis was er zo vaak en zo lang geen staat. Het idee dat als we nu geen staat hebben, we die zullen herwinnen en wederopbouwen, is belangrijk. Het liedje werd een behoorlijke hit nadat rockartiest Andri Chlyvnjoek zich in de eerste dagen van de oorlog aansloot bij het Oekraïense leger en het op het Sofiaplein in Kyiv voor de camera zong. Het filmpje ging viraal. Er kwamen direct andere versies, waaronder een van Pink Floyd.

Ook de herkomst van het lied is interessant. Het was het lied van de Oekraïense Sitsj-schutters, een vrijwilligersbataljon (uit Galicië, West-Oekraïne, red.) in het Habsburgse leger. Op een gegeven ogenblik leidde Vasyl Vysjyvany, Wilhelm von Habsburg, dit bataljon. Hij koos voor de Oekraïense identiteit en zag zichzelf als de mogelijk toekomstige koning van Oekraïne. De naam van het bataljon verwijst naar de Sitsj, een gemeenschap van kozakken in Zaporizja in de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw. Catharina II vernietigde de Sitsj aan het einde van de achttiende eeuw, en dat betekende het einde van de Oekraïense autonomie binnen het Russische Rijk. De herinnering aan de Sitsj was in de negentiende eeuw heel belangrijk. Gedurende de negentiende eeuw werd het nationale idee van Oekraïne enorm onderdrukt door het Russische Rijk en in mindere mate door het Habsburgse Rijk. Aan het begin van de twintigste eeuw leefde het nationale idee op. Dit bataljon maakte daar een belangrijk element van uit.

Het is opmerkelijk dat in Galicië, West-Oekraïne, er aan de Sitsj uit Zaporizja, Oost-Oekraïne, werd gerefereerd. Het bataljon verbond zo verschillende delen van het land met elkaar. Vervolgens ging het lied naar de Oekraïense verzetsbeweging tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het lied verbindt dus verschillende periodes uit de Oekraïense geschiedenis en diverse periodes van verzet tegen de Russen en de strijd tegen het Russische Rijk, de Sovjet-Unie en nu het rijk van Poetin.'

## Hoe belangrijk is het onderwijs in Oekraïne tijdens deze oorlog?

'Onderwijzers zijn enorm belangrijk. Ik ben zelf universitair docent. Het spreekt voor zich dat onderwijs geven nu extreem moeilijk is, omdat het niet offline kan. We kunnen geen studenten in het auditorium krijgen, die zijn overal verspreid. Ze verblijven in het buitenland of in verschillende steden, waardoor we gedwongen zijn om online les te geven. Daarnaast is er het luchtalarm. Als dat afgaat en er is een groep in het gebouw, dan moet iedereen de schuilkelder in.

Je zou zeggen dat we door de coronacrisis toch geleerd hebben hoe je online les kan geven, maar eigenlijk vond ik online lessen als docent niks. Niettemin konden we enige kennis uitwisselen. Door het uitvallen van de stroom wordt ook dat nu steeds moeilijker; van mijn laatste vier seminars gingen er twee door stroomuitval niet door. Op dat moment ligt ook het internet eruit. Zelfs als je de camera uitzet is de verbinding zo zwak dat lesgeven eigenlijk onmogelijk is.

Tijdens de pandemie had ik al een oplossing. Mijn vrouw en ik begonnen met een podcast. Nu hebben we drie podcasts: een Oekraïense over cultuur, literatuur en filosofie en Engels- en Franstalige over Oekraïne. We delen de podcasts met onze studenten. Ik heb ook een collegeserie opgenomen. Het gaat om opnames van hoge kwaliteit waarvoor ik gebruikmaakte van goede microfoons. Tegen mijn studenten zeg ik: 'Je kan deze colleges luisteren op de momenten die jou goed uitkomen en onder de omstandigheden waar jij voor kiest.' Ik hoop dat het helpt. Ik vraag mijn studenten om vragen voor te bereiden. Soms hebben ze vragen, soms geven ze er niet om of vergeten ze het.

In toenemende mate is dit verwond onderwijs. Het is niet volwaardig. Veel mensen luisteren naar online colleges, podcasts en YouTube. Misschien is het een impuls voor ons, omdat we heel wat online proberen. We begrijpen dat onderwijs voornamelijk om gemeenschapsvorming draait, om het maken van vrienden en om verbindingen aan te gaan, om gemeenschappelijke emoties te hebben. We hebben twee jaar coronavirus en bijna een jaar oorlog achter de rug. Je kan je voorstellen dat er een generatie studenten is die alleen online studeerde. Dat is vreselijk. ♦



STEF

## VERANDEREN

Met ons jaarlijkse uitje van de redactie van dit blad waren we te gast in het Tropenmuseum in Amsterdam. Ik was er ongeveer vijftien jaar geleden voor het laatst, en zoals mijn collega-columnist in het vorige nummer al schreef: ook hier was het een en ander uit Amerika overgewaaid.

De rondleiding begon met een blik op de plek waar we stonden. Het museum is gebouwd om ons trotse koloniale verhaal te vertellen. Een gebouw uit 1926, nog geen honderd jaar oud, heeft dus in relatief korte tijd een totaal andere identiteit gekregen. Liep ik daar vijftien jaar geleden als student nog rond met een trotse VOC-mentaliteit, inmiddels heeft dat verhaal dankzij het bewustzijn van nu ook een enorme zwarte bladzijde. Dat verhaal wordt nu in het Tropenmuseum verteld.

Je kunt je er zelf niet prettig bij voelen, maar in de samenleving van vandaag is ruimte ontstaan voor een ander inzicht in dit onderwerp. Je kunt deze waarheid afdoen als een mening, wellicht zelfs 'politiek-ideologisch geladen' noemen. Ik noem het liever vooruitgang want de kloof van gelijkwaardigheid tussen de diversiteit van mensen wordt hiermee een stukje kleiner – en dan is het altijd de moeite waard.

We sloten het museumbezoek af met een workshop die normaal gesproken door leerlingen wordt gedaan. We moesten nadenken over de wenselijkheid van een uitvinding waarmee je iemands ervaringen levensecht zou kunnen beleven. Ik was direct enthousiast en zie er volop mogelijkheden van. Hoe is het om zwart te zijn in een witte samenleving? Hoe is het om boer te zijn in een door de Randstad gedomineerde bestuurscultuur? Of hoe is het om genderfluïde te zijn en maar door weinig mensen begrepen te worden?

We zouden dan niet alleen professioneel rekening met iemand kunnen houden, maar het ook zo kunnen invoelen dat je er vanuit jezelf rekening mee zou willen houden. Je inleven in de situatie van een ander is binnen de burgerschapscompetenties een belangrijke vaardigheid die we leerlingen ook graag willen aanleren.

Nu gaat die uitvinding er niet komen en moet ik me neerleggen bij dat niet iedereen altijd op elk moment met veranderingen mee kan. Ook al treft het hen niet eens zelf. Soms moeten mensen ook de tijd krijgen om dingen voor zichzelf uit te vogelen. Mooi om te mogen zien dat ze bij het Tropenmuseum deze horde hebben genomen. Misschien is een gebouw ook sneller te veranderen dan de mens. ♦

Stef van der Linden  
(*maatschappijleer.net*)

